KİŞİLİK OLUŞUMUNDA DÜŞ VE ZAMANIN YERİ

İstanbul gerek tarihi dokusu, gerek kültürel çeşitliliği, gerekse emsali olmayan coğrafi konumu ile asırlar boyu üzerine şiirler, şarkılar, öyküler yazılmış, dünyanın en nadide kentlerinden bir tanesidir. Ahmet Hamdi Tanpınar, eserlerinde yedi tepeli şehrin sosyal, kültürel ve tarihsel dokusunu titizlikle ve özenle işlemiş bir yazar olduğundan onun eserlerini araştırmak ve benim de hayatımın büyük çoğunluğunu geçirmiş olduğum bu şehri başka birinin daha gözünden görebilme imkanına erişmek benim bu konuyu ilgi çekici bulmamdaki birincil etken oldu.

Şehirler zamanla değişir. Caddeleri, ara sokakları, binaları, durakları, çeşmeleri, kaldırımları ve hatta silüetleri... Fakat şehirlerdeki yaşanmışlıklar ebediyen varlıklarını sürdürür. Şehirler değil belki ama o şehirlerin sokaklarındaki hatıralar insanların benliklerini oluşturur zamanla. “Çocukluğum bu sokaklarda top koşturarak geçti.”, “Ben bu yokuşta öğrendim bisiklet binmesini.”, “Gençken hep öteki köşedeki bakkaldan ciklet alırdık.”, “İlk torunumu bu evde kucağıma aldım.” sözleri akılda kalan hatıraların gelecekte zikredilmesidir. Bu zamanların hatıralarda yer etmesinin sebebi ise zamanda iz bırakmış olmalıdır. Hayatlarında izler bırakılan insanların kişilikleri bu dönüm noktalarınca, diğer bir deyişle bu kilometre taşlarınca yaratılır. Ahmet Hamdi Tanpınar eserlerinde, karakterlerinin kişilik oluşumlarını derinlemesine işler. Karakterlerin kişiliklerini geçmişlerine dayandırır, düş ve gerçeklik arasında bir geçiş yaratarak onların bilinçaltlarını, iç dünyalarını yakından okuyucuya anlatmayı amaçlar. Tanpınar için zaman ve hayal gibi soyut kavramlar benliklerin oluşumu ve çözümlenmesi için oldukça temel ve önemlidir.

“Tanpınar için rüya, tıpkı akıl gibi, hatta ondan daha üstün ve daha derin bir bilme aracıdır.” (1) Tanpınar öykü ve romanlarında rüyayı, geçmiş ile bugün arasında bir köprü kurmak ve gerçeklik ile hayal alemi arasındaki sınırın netliğini sorgulamak için kullanır. Bu karakterlerinin benliklerinin oluşumunda bilinçaltına erişimin ne kadar önemli olduğunun da bir göstergesidir zira insanların en gizli istekleri, en şehvetli arzuları ve dürtüleri burada gizlidir. “Bu mûdil ruh makinesinin en mühim tarafı istikrah hissiydi. Abdullah büyük bir mistikti. Allahsız bir mistik. Aşk bu mistikliğin gayesi olmuştu. Fakat Abdullah, aşkı o kadar idealleştirmişti ki, realitedeki manzarasına artık tahammül edemiyordu... O istikrah yılanının

1. Nevin Özberk, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Hikayelerinde Rüya Motifi, Hacettepe Üniversitesi, 1991, sf. 230.
2. Ahmet Hamdi Tanpınar, Abdullah Efendi’nin Rüyaları, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2023. 35.

topuğundan ölesiye ısırdığı adamdı. İşte bu hayatın ikinci faciası.” (2) Tanpınar, bu kitabında Abdullah karakterinin düş dünyasıyla bizi tanıştırır. Aşk temasını, aşka yüklediği anlamı ve aşkın onda bıraktığı etkiyi bize onun özgün perspektifinden aktarır ve karakterin içsel çatışmalarına ve sıkıntılarına bir kapı aralar. Aşktan çok aşk hakkında kurduğu düşlerin Abdullah'ın iç aleminde bıraktığı yıkıcı izler karakterinin şekillenmesinde büyük rol oynar. Yazar “Suat'ın Mektubu” eserinde ise rüyalardan şu şekilde bahseder: “Rahat bir uyku her şeyi düzeltir diyordum. Fakat rüyaları hesaba katmamıştım.” (1) Bu eserde de rüyalar kişilik oluşumunun bir parçası olmuş, karakteri daha iyi tanımamıza olanak sağlamıştır. Onun rüyaları neticesinde içinde bulunduğu buhranı ve içsel sıkıntılarını, bilinçaltını anlarız. Benzer şekilde Fransız yazar Marcel Proust da eserlerinde rüya alemine oldukça önem vermiştir. Onun için de rüyalar karakterlerin bilinçaltlarına ve iç dünyalarına inmekte kullanılan birtakım araçtır. Proust'ta farklı olan rüya ile gerçeklik kavramlarının birbiri içine geçmiş olmasıdır, Tanpınar ise bu iki kavramı geçmişin günümüzdeki etkilerine bir anlam yüklemek ve insanın gerçeklikle ilişkisini tartmak için kullanır.

Zaman, Tanpınar'ın eserlerinde bir hayli önemli olan bir başka unsurdur. Yazar, bu kavramı eserlerindeki karakterlerin kişilik oluşumu ve gelişimi için de sıkça kullanır. Kişilikleri bir zaman çizgisine oturtmak, geçmiş ve şimdiki zaman arasında bir bağ kurmak onlara birer derinlik kazandırmış, gerçekliğe yakınlaştırmıştır zira gerçek hayatta kimse geçmişteki yaşanmışlıkları olmadan şimdiki benliklerine sahip olamaz çünkü insanların benliklerini hataları, bunlardan çıkardıkları dersler ve bunlar sonucu edinilen deneyimler oluşturur. Uzun lafın kısası, kişilikler kümülatif bir şekilde oluşur, onlar küçük mozaik taş parçalarından meydana gelen birer tablo gibidir. Zaman kavramına ilişkin sorgulamaların ve göndermelerin en çok yapıldığı kitaplardan biri olan “Saatleri Ayarlama Enstitüsü”nde Tanpınar, “Sonra yavaş yavaş mantığım değişti. Hatta dünyaya bakışım, eşyayı görüşüm, insanları anlayışım değişti. Vakıa bunlar bir günde olmadı. Hatta çok güçlükle ve adım adım oldu. Hatta çok defa bana rağmen oldu. Fakat oldu.” (2) satırlarında kişiliğin, şartların ve olguların zamana bağlı değişimini açıkça ifade eder. Yani zamanı kimlik oluşumunda bir araç olarak kullanır. "Şu hakikatı kendi hayatım bana öğretti: İnsanoğlu, insanoğlunun cehennemidir." (3) cümlesinde ise yaşamın ve yaşanmışlıkların günümüze etkisi işlenir. Hayat boyu çeşitli deneyimler sonucu varılmış bir netice karakterin şimdiki zamandaki

1. Ahmet Hamdi Tanpınar, Suat'ın Mektubu, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019. 37.
2. Ahmet Hamdi Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017. 219.
3. Ahmet Hamdi Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017. 181.

düşüncesinin oluşmasına vesile olmuş, dolayısıyla benliğini etkilemiştir. Zaman temasının kimlik sorununa en büyük katkısı yaşanmışlıklardır.

Sonuç olarak Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserlerinde belki de en önemli iki kavram olan zaman ve rüya, yazarın kimlik ve karakter yaratma sorununa en çok çözüm olabilmiş iki unsurdur. Rüyalar karakterlerin iç dünyalarını ve bilinçaltlarını daha yakından inceleme imkanı sağlayarak eserlere duygusal bir boyut kazandırmış, zaman ise geçmiş ve şimdiki zaman arasında bir bağlantı kurmasıyla ve kimliklerin oluşum süreçlerine katkıda bulunmasıyla beraber eserlerin ve böylece de karakterlerin oluşumunun önemli bir parçası haline gelmiştir. Düş alemi kimliklerin derinliğini, zaman ise ağırlığını atırmıştır.